

Dušková, Sáša

"Confectum per manum" v listinách Václava I. : (příspěvek k poznání diplomatické činnosti notáře Viléma)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1958, vol. 7, iss. C5, pp. [40]-59

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102819>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SÁSA DUŠKOVÁ

„CONFECTUM PER MANUM“
V LISTINÁCH VÁCLAVA I.

(Příspěvek k poznání diplomatické činnosti notáře Viléma.)

V listinách českých panovníků a biskupů období přemyslovského, stejně jako v listinách světských a duchovních knížat té doby v Říši, setkáváme se ve 12. a 13. stol. stále ve vzrůstající míře se jmény členů kanceláře (kancléřů nebo notářů) ve formulích, které vyjadřují jistou účast těchto osob na vydání listiny. Vyšetřit míru této účasti v jednotlivých fázích listinného procesu je předním úkolem diplomatiků. Nejčastěji se dosud jejich pozornost obracela k formuli, která se v tomto typu listin vyskytuje nejčastěji, k t. zv. „datum per manus“. O ní bylo dosaženo shody spíše po stránce negativní, že totiž s výjimkou listin papežských nemusí znamenat ani stylizování listiny, ani její grafické vyhotovení. Ve smyslu pozitivním však význam této formule převládě vysvětlen nebyl.¹

Zdánlivě jasnější je význam scriptum formule, která se vyskytuje mnohem řídkěji v našich a patrně i v jiných shora dotčených listinách. Obmezím-li se na náš domácí materiál,² mohu snad říci, že scriptum formule již není zjev tak obecný jako formule datum per manus, nýbrž je spíše známkou speciálního stylu jednotlivých notářů. V našich listinách užíval této formule ve skutečnosti jen notář Přemysla I., litoměřický probošt Heřman. Proti usu papežské kanceláře, kde v scriptum formuli byl jmenován skutečný písař listiny, prokázal J. Šebánek v práci o notáři Heřmanovi, že slovo scribere, resp. conscribere se u něho vztahovalo často jen na diktát.³ Totéž prokázal O. Posse v listinách cizích.⁴ U notáře Heřmana bylo nutné připustit i tu možnost, že scriptum formulí vyznačoval jen přijetí rozkazu k vyhotovení listiny. V tom případě tedy scriptum formule vyjadřovala u něho v podstatě totéž co jeho datum per manus formule, které Heřman v listinách se svým diktátem také užíval, ovšem tak, že uvedl buď formuli jednu, nebo druhou, nikdy však obě zároveň v téže listině.

Ve dvou listinách Václava I. je vyjádřena účast královského notáře na jejich vydání formou neznámou dotud jak u nás, tak patrně i v našem okolí.⁵ V listině ze 6. února 1233 se praví, že Václav odevzdal své matce Konstancii „presens . . . instrumentum confectum per manum Willehelmi, notarii nostri, et nostri sigillum carectarii (sic) roboratum“.⁶ Podobně r. 1235 dává král Václav svému kanovníku Přibyslavovi „per manum nostri notarii Wylhemmi confectum et regalis nostri sigilli caractere consignatum . . . instrumentum“.⁷ Listina první má nadto ještě dpm formuli, v níž je jmenován králův kancléř Arnold.

Formule „confectum per manum“ podle Friedricha vyjadřuje, že Vilém příslušné listiny stylisoval.⁸ Výsledku bylo dosaženo zdánlivě správnou cestou, totiž zjištěním, že každou z listin psala jiná ruka, avšak že stylisticky obě vykazují jisté souvislosti.⁹ Druhý, kdo se oběma listinami zabýval, byl J. Bauermann v článku věnovaném kromě jiného dosti podrobnému rozboru stylu notáře Viléma.¹⁰ Ten prostě předpokládal, že cpm znamená stylisování listiny a styl Vilémův mu už tím byl prostě dán.

Kromě těchto dvou listin existuje ovšem řada dalších listin Václavových, v nichž je notář Vilém jmenován v dpm formuli. Vycházíme-li ze známé zkušenosti, že aspoň v části listin s jistou dpm formulí vždy lze určit ruku a styl notáře tu jmenovaného, musíme předpokládat, že tomu tak je i v případě notáře Viléma. Z toho plyne, že část listin s dpm notáře Viléma by musila být, ne-li graficky, tedy aspoň stylisticky totožná s našimi dvěma listinami. Má-li však být prokázáno, že se obrat „confectum per manum“ vskutku týká zhotovení listiny po stránce stylistické, je nutné nejdříve určit ruku a styl notáře Viléma jen na základě listin s Vilémovou dpm, tedy bez ohledu na obě listiny výše dotčené. Z celé listinné zásoby musíme především také vytěžit vše, co se o osobě i osudech tohoto královského notáře dá zjistit.

První zmínka o Vilémovi je ve shora citované listině Václavově ze 6. února 1233 pro Konstancii na Vidžín s právem dalšího zcizení. V této době se podíleli v královské kanceláři na vyhotovování listin jednak nikde přímo v dpm nejmenovaný pražský scholastik Bernard, jednak v dpm často uváděný notář Jan.¹¹ Současně s vidžínskou listinou jsou datovány ještě tři další. Konstancie využila daného práva a prodala vidžínský újezd tepelskému klášteru,¹² v druhé Václav tento prodej schválil a v třetí prodal tepelskému klášteru dvě fary a jednu další ves v koupeném újezdě komendátor německých rytířů Rudegerus.¹³ V žádné z těchto tří listin již není Vilém v confectum formuli, avšak ve všech čtyřech listinách je jmenován mezi svědky za kancelářem Arnoldem a vzpomenuťm tu již notářem Janem. Vilém odešel z kanceláře Václavovy během r. 1240,¹⁴ tím však jeho notářská kariéra neskončila. Po nezdařené volbě na olomoucký biskupský stolec, uprázdněný r. 1240 smrtí Robertovou, vrátil se znovu r. 1249 jako notář do kanceláře, ne však již Václavovy, nýbrž do kanceláře markraběte Přemysla. Po jeho nastoupení na královský stolec český se stal na dlouhou dobu vedoucím notářem královské kanceláře. V tom smyslu vylíčil Vilémovy osudy H. Zatschek¹⁵ proti staršímu mínění Emlerovu a Novotného,¹⁶ že notář Václavův a Přemyslův byly osoby dvě. Před Zatschkem však jeho identitu prokázal ve vzpomenuťm již článku J. Bauermann,¹⁷ po prvé diplomaticky aspoň částečně, totiž jen na základě stylistického rozboru listin. Nezávisle na něm jsem pak rozbořem i grafickým i stylistickým ukázala, že jde o osobu jednu, v Kritickém komentáři.¹⁸

Jestliže se však Vilém jako notář Václavův podílel, jak hned uvidíme, velmi aktivně na skutečném vyhotovování listin, jako notář Přemyslův tak činil jen v samých počátcích své činnosti a můžeme zhruba říci, že od té chvíle, kdy Přemysl získal rakouské země, až do svého odchodu z kanceláře r. 1262, resp. 1264¹⁹ listiny sám již nikdy nepsal ani nestylisoval, ačkoli je jmenován velmi často v dpm formuli. Spojením všech listin jeho dpm formulí spjatých z obou období jeho skutečné činnosti získáme tak obsáhlou skupinu listin, že jejich rozbor může již dát uspokojivý výsledek.

Z doby Vilémova působení ve Václavově kanceláři se vyskytne jeho jméno v dpm formuli z celkového počtu 64 listin včetně počtu fals a listin převzatých²⁰

celkem v 34 listinách.²¹ Je tu dále osm listin, které vydal Václavův bratr, markrabě Přemysl s Václavovým souhlasem, v nich je Vilém rovněž ve třech případech uveden v dpm formuli.²² Jakmile nastoupil do kanceláře markraběte Přemysla II., syna Václavova, vyskytuje se od 14. ledna 1249 do listopadu 1251 celkem v dpm devíti listin²³ z celkového počtu šestnácti.

Východiskem našeho zkoumání bude 34 listin Václavových a devět Přemysla II. Listiny markraběte Přemysla, v nichž je vyjádřen jen souhlas Václavův s jeho právním činem, ponecháme zatím stranou, poněvadž je v nich možný také zásah činitelů kanceláře moravské. Z eventuálně smíšeného diktátu několika notářů bychom mohli zajisté hned na počátku odvodit nesprávné závěry o prvcích Vilémova stylu. To by pak vedlo nutně k osudným omylům při dalším stylistickém šetření.

Písařsky Viléma Friedrich v CDB přímo neurčil, avšak již ze záhlavních poznámek k listinám, v nichž je Vilémova dpm, lze s ním ztotožnit písaře V 16. Především proto, že V 16 píše jako jediný v několika listinách pro různé příjemce, takže ho již Friedrich s určitostí považoval za písaře kancelářského; dále proto, že ve všech listinách V 16 psaných shledal Vilémův diktát. V listinách otištěných v CDB III se písař V 16 uplatnil toliko třikrát a právě to bránilo patrně Friedrichovi v tom, aby jej přímo s Vilémem ztotožnil. Jsou to:

- a) 1235, května 7. pro milevský klášter, CDB III, č. 108;
- b) 1237, února 16. pro německé rytíře, CDB III, č. 146;
- c) 1238, února 20. pro waldsaský klášter, CDB III, č. 175.²⁴

Ze záhlavní poznámky k č. 108 vyplývá, že k této skupině Friedrich řadil ještě:

- d) 1240, června 30. pro oslavanský klášter, Reg I, č. 993.

Z období Vilémovy působnosti u Václava je nutné ještě doplnit:

e) 1239, května 12. pro kladrubský klášter, Reg I, č. 968; originál této listiny nebyl Friedrichovi znám, je však uložen s řadou listin kladrubského kláštera v Ústavu pro rakouský dějezpyt ve Vídni.²⁵

K těmto pěti listinám náleží ještě Přemyslova listina:

- f) 1251, ledna 6. pro johanity na Starém Brně, Reg I, č. 1261.²⁶

Tím se nám okruh listin psaných písařem V 16 s dpm formulí notáře Viléma uzavřel. Že jde o ruku Vilémovu, není možné pochybovat, je-li touž rukou jako skupina listin Václavových psána i listina Přemyslova (f). Friedrich však určil ještě dále písaře V 16 v jedné listině Václavově, v níž dpm formule chybí. Je to listina z r. 1237 pro německé rytíře v Altenburku.²⁷ Poněvadž chybějící dpm formulí se přece jenom liší od listin předchozích, ponechávám ji zatím stranou a vrátím se k ní dodatečně.

Vilémovo písmo je dosti výrazné a charakteristické; na první pohled budí dojem písma zběžně psaného. Prodloužené písmo je proti poměrně drobnému písmu textu značně vysoké a tahy jednotlivých písmen velmi nerovné. Dojem zběžného písma vzbuzují nápadné smyčky u dolních dříků písmen: dlouhé *s*, *r*, *p*, koncového *i*, které sahají až ke střední lince, dále ostře nahoru doprava vybihající poslední nožky písmen *m* a *n*, zkratky *-orum*, oblouček kulatého *s* i tírnské *et*, které jde poměrně hluboko pod řádek a je přetrženo vodorovnou čárkou. Stejně jsou nápadné dlouhé čárky nad *i* a obecné zkracovací znaménko; tím je často jen vodorovná čárka, která je v prvních Vilémových

listinách (*a, b*)²⁸ uprostřed zdobena běžným znaménkem pro *-us*, v posledních (*c, d, e*)²⁹ často zdvojená. Většinu těchto znaků vykazuje i *f*.³⁰

Těchto šest listin graficky jednotných je také základem k poznání Vilémova stylu. O všech šesti lze především říci, že jsou velmi krátké, vyjadřují jen velmi stručnou formou disposici bez narace. I protokol a eschatokol jsou výrazově úsporné. Stavba listin není jednotná. Ve zkoumaných šesti listinách se rýsují tři typy: I. typ (*a, c, e, f*) začíná invokací, na niž navazuje intitulace se speciální adresou, zakončená zvěčňovací formulí; arenga bývá dosti častá, je obvykle stručná, někdy chybí vůbec a je tu jen jakési krátké předvěti uvozující promulgaci; na disposici navazuje koroborace, jména svědků a datum. U II. typu (*b*) je sice listina zahájena také invokací, po ní však následuje arenga, která přechází přímo v promulgaci; teprve po ní je vložena intitulace, na niž navazuje přímo disposice; závěrečné formule jsou v témž pořadí jako u typu I. Typ III (*d*) má jednodušší formu tím, že bez invokace zahajuje text listiny hned vlastním jménem intitulace, na rozdíl od typu I. má adresu všeobecnou, po ní následuje zvěčňovací formule, arenga, promulgace, disposice, koroborace, jména svědků a datum. Ve všech těchto třech typech se však objevuje týž diktát: Invokace je ve všech pěti listinách, v nichž se vyskytuje, táž „In nomine domini amen“ (*a, b, c, e, f*), intitulace je uvedena zájmenem „nos“, jinak zní běžně „W . . . , dei gratia quartus rex Boemorum“; v I. typu je ve speciální adrese označen příjemce, jde-li o klášter, výrazem „claustrum“ s dovětkem „et omnibus in eo degentibus“ (*a*);³¹ zvěčňovací formule je u I. typu jednotná „in perpetuum“. Ve III. typu (*d*) zní všeobecná adresa se zvěčňovací formulí: „universum tam presentibus quam futuris hos apices inspecturis in salutis auctore salutem“. Arengy se vyskytují v několika typech, které se často vzájemně prolínají. Nejstručnější vyjadřuje myšlenku o nestálosti lidského věku a důležitosti listinného svědectví (*c*). Zní:

Labilis est etas hominum, sed vivit littera, qua vivente vivit et actio litterarum testimonio commendata.

Důležitost listiny i povinnost panovníkovy péče o ni zdůrazňuje i arenga druhá, která se dokonce ozývá v listinách dvou; v *b* zní:

Cum sit principalis providencie gesta propria et statuta sufficienti cautione munire ad suorum successorum memoriam et maxime per litteram, que est baculus memorie et indicio veritatis . . . (dále přechází v promulgaci).

V *e* je ještě širší v tom, že za slovo „munire“ vkládá „ad repressionem totius calumpnie et suorum successorum memoriam“ a za „indicium veritatis“ doplňuje ještě „et certitudinis argumentum“. Obrat „ad repressionem totius calumpnie“ se však zároveň ozývá v arenze další (*d*):

Actiones, que ratione pietatis congrue ac iuste sunt ex devotione pro Christo, ut stabiles ac firme permaneant, necessarium et decens est, ut scripti memoria ad repressionem totius calumpnie confirmentur.

Táž myšlenka, vyjádřená ovšem jinými slovy, opakuje se i v arenze poslední (*f*):

Quoniam que geruntur sub tempore, labuntur cum tempore et a memoria resecantur, principali providencie congruit gesta propria et statuta voce testium et litteris perhennare.

Předvětví promulgace „ad resecandum totius ambiguitatis scrupulum“ (*a*) zní jinde „ad depellendam totius igitur hesitationis nebulam“ (*c*), s jistou obměnou i v *f*.³² Vlastní promulgace se vyskytuje ve dvou typech pro Viléma charakteristických, avšak i jinde v listinách běžných: „noscat tam presens

hominum etas quam in Christo successura posteritas (*a, b*) nebo „noscant tam presentes quam futuri“ (*c, e, f*).³³ Z obrátů v dispošici je třeba upozornit jen na dva; poněvadž v listinách šlo převážně o zlistinění nějakého daru, vyskytá se obrát „perpetualiter contulimus possidendam“ (*a, b*)³⁴ a konstatování, že příjemce jej drží „iusto titulo“ (*b, e*). Nejtypičtější ze všech částí listin je pro Viléma koroborace; její předvětí zní obvykle (ovšem s menšími bezvýznamnými odchylkami): „In cuius rei evidenciam et perpetuam firmitatem (*a, c, d, e*)“³⁵ po ní následuje v *a* část negativní „ne in posterum aliqua calumpnia super ipsa vendicione, immo eciam donacione possit suboriri“, kterou v *b* koroborace začíná.³⁶ Ohlášení pověřovacích prostředků je jednotné v *a, b, c* „sigilli nostri caractere cum subscriptione testium iussimus insigniri“, v ostatních třech (*d, e, f*) jsou údaje o pověření svědky vynechány, takže příslušná část zní „presens scriptum sigilli nostri caractere iussimus insigniri“. Svědci, pokud jsou vůbec v listinách, uvádějí se obrátem „Testes autem huius rei sunt hii“ (*a, b, c, e, f*). Datovací formule je ve všech listinách táž, první část má za slovy „Acta autem sunt hec“ udání roku a indikce (s výjimkou *a*), druhá část je uvozena slovem „Datum“, po němž následuje místo vydání, „per manum notarii Wilhalmi“ a datum denní.³⁷

Friedrich určil Vilémův diktát ve všech listinách v CDB III vydaných i v *d*. Bauermann se bez výhrady stává za Vilémův diktát v *c, e, f*, v *b* považuje Vilémovu účast na stylu za velmi pravděpodobnou, v *d* diktát viděl, ale prohlásil listinu za falsum. Proč, ukáží níže. O *a* nemluví, poněvadž neměl k dispošici plné texty listin pro české příjemce a z regestu diktát určit nemohl.³⁸

Jak Friedrich, tak i Bauermann však určili Vilémův styl ještě v řadě listin dalších, v nichž je Vilém v dpm formuli, které však již nepsal písař V 16. Probereme-li je všechny, shledáme, že někde je ohlasů jeho stylu, jak jsme jej právě poznali, velmi mnoho, jinde jsou poměrně slabé, respektive nejsou vůbec žádné. Považuji proto za metodicky správnější zabývat se především těmi listinami, které vykazují řadu obrátů, jak jsme se s nimi v právě rozebraných listinách seznámili, a ponechat zatím stranou ty, v nichž je jich poměrně málo. Takto získáme skupinu celkem deseti listin, kterou tvoří těchto sedm listin Václavových a tři Přemyslovy

- A. 1235, března 18. pro johanity, CDB III, č. 105;
- B. 1235, prosince 21. pro johanity v Mailberku, CDB III, č. 124;
- C. 1237, března 7. pro tepelský klášter, CDB III, č. 153;
- D. 1238, března 21. pro johanity, Reg II, č. 2785;
- E. 1238, srpna 6. pro břevnovský klášter, Reg I, č. 952;
- F. 1239, června 28. pro oseký klášter, Reg I, č. 971;
- G. 1240, března 12. pro plaský klášter, Reg I, č. 984;
- H. 1250, února 3. pro kostel sv. Petra v Brně, Reg I, č. 1243;
- I. 1250, duben —. pro velehradský klášter, Reg I, č. 1246;³⁹
- K. 1251, března 23. pro rajhradský klášter, Reg I, č. 1267.

V seznamu není uvedena Václavova listina pro oslavanský klášter otištěná v CDB III pod datem 31. července 1236, je však falsem zhotoveným na základě *d*.⁴⁰

Ze zkoumaných deseti listin uznává Friedrich v CDB III Vilémův diktát v A—C, Bauermann v B, E, F, G, H, I a K; ostatní do svého zkoumání nepojal, neznače jejich texty.

Všimněme si nejdříve dochování a u originálů grafické stránky těchto listin. Čtyři z nich známe jenom z opisů (A, B, F, K); ze zbylých šesti jen H

byla psána prokazatelně v Přemyslově kanceláři,⁴¹ u čtyř dalších lze prokázat ruku přijemeckou (C, E, G, I),⁴² v D je přijemecký grafický původ aspoň velmi pravděpodobný.⁴³

Kdybychom si nyní položili otázku, zda je možné přímo předpokládat o některé z listin, dochovaných jen v opise, že byla Vilémem psána, mohli bychom s plnou jistotou jmenovat listinu pro oseký klášter (F). Řadí se k prvním typu listin psaných Vilémem, začíná se stejnou invokací, po níž následuje intitulace se speciální adresou,⁴⁴ zakončenou zvěčňovací formulí „in perpetuum“. Z *e* můžeme doložit její arengu téměř beze změny,⁴⁵ z *a* úvod i celou promulgaci,⁴⁶ disposiční obrat „perpetualiter contulimus possidendam“ je poněkud obměněn v „iure perhenni contulit possidendum“, koroboraci v předvěti odpovídá *a, c, d, e, v* závěru *d, e, f*; uvedení svědků a datum je naprosto běžné. Pro domněnku, že F původně i Vilém psal, svědčí i psaní jeho vlastního jména s *a* místo běžného *e* (... per manum notarii Wilhalmi). Tak je tomu totiž ve všech listinách jím psaných a mimo ně už jenom v F.

V dalších třech opisech je odchylek od toho, co tvoří základ Vilémova diktátu, poměrně víc. Všechny tři listiy (A, B a K) jsou opět I. typu, B a K má jeho známou invokaci,⁴⁷ speciální adresa se zvěčňovací formulí je jenom v A a B.⁴⁸ Arengy jsou ve všech třech listinách zvláštní a dosud neznáme. V A je arenga sice myšlenkově spjata s arengami nám už známými, avšak slovně zatím jenom závěr „testimonio et litteris perhennentur“ připomíná závěr arengy z *f* „voce testium et litteris perhennare“. Jinak celý text:

Cum mortalium mortalis sit memoria et actiones humane sub tempore sollemniter celebrare cum tempore minime tardant defluere et iugiter cassantur, ita quod nullam efficaciam sortiuntur, non immerito precavendum est, ut ea, que per longevum cursum temporis possunt sequestrari et a memoria resecari, testimonio et litteris perhennentur

je dosud odjinud nedoložen. Stejně tak je tomu i v arengách listin B a K, z nichž neznáme ani jeden obrat.⁴⁹ Avšak promulgace má již zase celou řadu ohlasů. Z předvěti A „ad abolenda igitur vestigia totius hesitationis“ můžeme sice zatím doložit jen druhou část,⁵⁰ závěr však je již docela běžný, je znám z *a* i *c* a tvoří i promulgaci K.⁵¹ Podobně jako v A zní i předvěti v B „Ad rescandum igitur totius hesitationis scrupulum“,⁵² vlastní promulgaci zatím doloženo nemáme.⁵³ Ve vlastní disposici se ozve jak v A tak i v B oblíbené Vilémovo „perpetualiter“.⁵⁴ Koroborace je pro Viléma nejtýpější v K, připomínajíc nejvíc *a*.⁵⁵ V A tak zcela Vilémova není, předvěti je poněkud rozšířeno „Ad huius autem nostre concessionis maiorem evidentiam et perpetuam firmitatem“, další pokračování „presens scriptum cum subscriptione testium“ lze plně doložit, avšak závěr zní naprosto jinak, než jsme u Viléma zvyklí „sigilli nostri robore fecimus consignari“. Lepší je situace v B. Tam začíná koroborace negativní částí známou přibližně z *a* i *b*,⁵⁶ závěr pak je naprosto běžný. Posledně jsme se s ním setkali v F. Uvedení svědků v A odpovídá, v K je naprosto jiné,⁵⁷ v B jsou svědci vynecháni. Datum opět není shodné v základním schematu v A,⁵⁸ kdežto v B a K je celkem správné.⁵⁹

Diktátový typ listin A, B, K vskutku tedy není tak jasný, abychom mohli předpokládat přímou Vilémovu účast na jejich napsání. Můžeme-li v nich předpokládat aspoň Vilémův diktát, ukáže až podrobný rozbor dalších listin této skupiny, které jsou dochovány v originále. Při tom je můžeme posuzovat všechny stejně, neboť okolnost, že v jedné je písař kancelářský a v pěti přijemecký, je irelevantní.

Seřadíme-li tyto v originále dochované listiny podle toho, do jaké míry se

blíží „ideálnímu“ Vilémovu diktátu, stojí na prvním místě listina břevnovská (E). Je I. typu a od typického Vilémova diktátu ji odlišuje jen protokol, kde je sice u Viléma běžná invocace, v intitulaci však chybí zájmeno „nos“ a není tu speciální adresa s obvyklou zvěčňovací formulí. Odtud však již proti Vilémovu stylu není námitek: je tu známá, několikrát doložená arenga,⁶⁰ promulgace nejběžnějšího typu,⁶¹ v dispoici se obvyklý obrat „contulimus iure perhenni possidendam“ projeví ještě jednou „commutavit . . . perpetualiter possidendam“, dokonce se tu vyskytne dlouho již nečtený obrat „iusto titulo“; koroborace, uvedení svědků i data je také v naprostém pořádku.⁶²

Také listina johanitská (D) vykazuje velmi mnoho znaků Vilémova stylu. I ona je I. typu. Není tu sice běžná invocace, avšak intitulace s všeobecnou adresou i zvěčňovací formulí plně odpovídají. Arenga je do značné míry obměnou arengy f,⁶³ následuje běžná promulgace, v dispoici obrat „contulit iure perhenni possidendam“ a trojdílná koroborace.⁶⁴ Zde jako by vlastní Vilémův diktát končil. Svědci jsou uvedeni zcela neobvykle „testes autem sunt hii, quorum nomina subsecuntur“, i v datovací formulí jsou změny, chybí tu na př. indikce.

S listinou D se v mnohém shoduje listina velehradská (I), o jejímž protokolu platí totéž, co o protokolu D. I její arenga začíná přibližně stejně „Quoniam generatio preterit et generatio advenit“, v dalším se z ní vrací jenom závěr „litteris et testibus perhennentur“, kdežto střed „actiones humane sollempniter celebrate“ známe z A, stejně jako „solent cum tempore defluere“ a „a memoria resecari“. ⁶⁵ V listině je dále známá promulgace „noscat igitur . . .“ Ve formulích závěrečných již nelze prokázat tak typický Vilémův diktát, avšak i tu ohlasy jsou. Tak v koroboraci zůstává obrat „sigilli nostri karaktere“ přes její jinak odlišnou stylisaci.⁶⁶ Uvození svědků, aspoň v incipitu, a datovací formule připomínají K (s tím rozdílem, že v I je neobvyklý obrat v testes formulí „nominetenus subscribendo“ a že v datu chybí datum denní, kdežto tak jako v K je v actu datum měsíční). Poněvadž I a K jsou pro různé příjemce, lze z toho soudit, že si Vilém po přerušení své notářské činnosti osvojil některé nové obraty, do té doby neužívané, ovšem při ponechání i zvyklostí starých.

Dalším dvěma listinám (C a G) je společné to, že jsou obě II. typu. C vzniklo jen o málo dní později než b a jeví s ním také největší shody. Kromě jiné invocace tu není odklon od obvyklého Vilémova diktátu: má zcela shodný protokol, v dispoici známé „iusto titulo“, koroborace není sice shodná s b, ale je typicky Vilémova.⁶⁷ Svědci i datovací formule jsou opět shodné s b i s listinami ostatními. Listina G vykazuje odchylek více nejen v invocaci, nýbrž i salutace „salus sit a domino hanc litteram inspecturis“ je neobvyklá. Arenga je již dvakrát u Viléma doložená,⁶⁸ úvodní část promulgace s charakteristickým obratem „hos . . . apices inspecturis“ známe z d, druhá její část „facimus manifestum“ je dosud naprosto neznámá. I koroborace je ku podivu značně odlišná od běžného stylu,⁶⁹ avšak naproti tomu je poměrně dosti ohlasů Vilémova stylu tentokrát v dispoici; z jejího závěru „villam . . . iure perhenni possidendam cenobio . . . hilariter et grananter prebuimus assensum“ lze doložit nejen známé „iure perhenni possidendam“ nýbrž i ostatní obraty. Tak v D čteme „liberaliter nostro assensu mediante ac hilariter contulit . . .“ a v C „favorabilem assensum prebuimus“. Proto, třebaže ani jména svědků nejsou uvozena tak, jak jsme zvyklí,⁷⁰ není pochybnosti o tom, že i zde o Vilémův diktát jde.

Zbývá ještě listina H, na níž právě Bauermann stylisticky prokázal identitu Vilémovu, srovnáváje ji s F, d, E.⁷⁴ Z typických obrátů Vilémova stylu tu dlužno uvést jak všeobecnou adresu se známým „universis...hos apices inspecturis“, rozvitou salutací odpovídající d „salutem in eo, qui operator in medio terre salutem“, promulgaci začínající „Ad sopiendum tocius ambiguitatis scrupulum noscat...“, koroboraci, testes formulí i datum.

Rozbor stylu všech listin této skupiny ukázal, že kromě F, které je třeba stylisticky přeradit ke skupině první, všech ostatních devět má jeden společný rys. Vesměs v nich narazíme na některé jednotlivé kratší nebo složitější obraty, které nelze nalézt v slovním pokladu Vilémova stylu a které nelze vysvětlit jinak než zásahem jiné osoby, pravděpodobně pisaře listiny. Tyto zásahy jsou však vzhledem k celkovému diktátu vsutku nepatrné, v listině prokazatelně převládají části Vilémem diktované, a proto se domnívám, že plným právem můžeme všech devět listin přiřadit k jeho diktátu.

Jak ukazuje právě provedený stylistický rozbor, je Vilémův diktát poměrně snadno zjistitelný. Je to tím, že si Vilém liboval v určité stylové jednotnosti, která se projevovala v arenze, v promulgaci i v koroboraci, sledujeme-li jenom formule nejdůležitější. Nejnápadnější je tato jednotnost v arenze, neboť Vilém častěji než jeho předchůdci užíval téže arengy v několika svých diktátech, respektive skládal arengy z obrátů, které již jinde uplatnil. Tím budí dojem, jako by užíval jistých formulářů. Zda vlastních nebo převzatých odjinud, je otázka, k jejímuž konečnému vyřešení bude ještě třeba prohloubit znalost všech formulářových sbírek, užívaných v době Vilémově v sousedství Čech, které by jako jeho pomůcky mohly přicházet v úvahu. Českých formulářů z té doby určitě nemáme a ani u žádného z Vilémových předchůdců ať v kanceláři Přemysla I., ať Václava I. nelze užití formulářů doložit.

Jistou stopu by mohla ukázat arenga, již známe z f a v poněkud pozměněné formě z D a I. Arengami podobného znění se totiž zabýval G. Friedrich a poukázal na jejich souvislost se Summou Ludolfi a se Saskou summou.⁷² Friedrich sice neužil ke srovnání našich tří areng, avšak je patrné, že i tyto arengy s arengami formulářovými souvisí.⁷³ Souvislost se projevuje nejen v myšlenkové jednotě, nýbrž i v tom, že mají společný především incipit a pak i některé vnitřní obraty. Nejsou však převzaty doslova. Z toho tedy spíše vyplývá, že Vilém neměl přímou předlohu, nýbrž to, co znal odjinud, obměňoval po svém. Arengy typu „Quoniam generatio...“ byly asi dosti běžné, neboť Friedrich je uvádí z listin moravských markrabat Jindřicha Vladislava a Přemysla.⁷⁴ První příklad není volen správně, listina je převzata právě z I, která jí byla listinou předchozí, a proto musí být falešná,⁷⁵ avšak v případě druhé listiny, jejíhož diktátora dosud nedovedeme určit, zní počátek arengy stejně „Quoniam generatio preterit et generatio advenit“, další část však neodpovídá ani případům z formulářů, ani arengám Vilémovým. S největší pravděpodobností byl tento obrat v jistém smyslu locus communis, užívaný běžně v nejrůznějších listinách. Není bez zajímavosti, že jej najdeme i u největšího notáře té doby a po jistou dobu i Vilémova současníka, u notáře O 5.⁷⁶ Nadto byl tento obrat znám i v kruzích příjemeckých, jak je patrné z Václavovy listiny pro německé rytíře, jejíž arenga nejen úvodními slovy, nýbrž celým svým zněním odpovídá arengám Vilémovým.⁷⁷

Stejně byla běžná i arenga, již Vilém užil celkem třikrát (c, F, G): „Labilis est etas hominum.“ Znal ji i současník Vilémův notář Hilarius, působivší nejdříve u markraběte Přemysla a potom současně s Vilémem u Václava;

mimo to najdeme její slabý ohlas rovněž ve formulářích.⁷⁸ V domácím prostředí je doložena svým incipitem „Cum sit principalis providencie“ arenga⁷⁹ u Viléma neobyčejně oblíbená (b, C, E, e). Konečně lze najít jen velmi volné souvislosti arengy d s prostředím polským.⁸⁰

Avšak nejen arengy, i ostatní výrazy a jejich seskupení ve Vilémově diktátu jsou jakýsi obecný majetek tehdejší doby. Dokladů je řada. Uvádím z nich jen některé, které se ozývají u Viléma porůznu v arengách, v promulgacích i v koroboracích. Tak se setkáme ve formulářích se známým obratem „ne in posterum aliqua calumpnia . . . possit suboriri“,⁸¹ „ad rescandum . . . totius hesitationis scrupulum“ nebo „ambiguitatis scrupulum“.⁸² I dosti typická promulgace „noscat igitur . . .“ má svůj základ patrně v obratu „eapropter noverit presens etas et futura posteritas“ známém z formulářů.⁸³ Výčet běžně užívaných obrátů tu není zdaleka vyčerpávající, ale i tak ukazuje, jak Vilém závisel na běžném stylu listinném té doby. Snad byl přímo školen na činnost v kanceláři. Tohoto školení se mu však muselo dostat mimo okruh lidí působících do té doby v kanceláři, snad dokonce i mimo hranice českého státu. Nenacházíme totiž u něho přímé vlivy jednotlivých královských notářů,⁸⁴ ani tu není možno stanovit spojení Vilémovo s některým klášterním nebo kapitulním naším diplomatickým střediskem. Vilémův původ, o němž nemáme přímých zpráv, zůstává i diplomaticky neobjasněn.

Vilém ovšem z prvků běžně fluktujících v současných listinách střední Evropy vytvořil svůj vlastní typický styl, a jak již bylo řečeno, jednoduchý a snadno postižitelný. Můžeme jej určit bezpečně všude tam, kde se jeho typické obraty vyskytují v nezměněné formě a kde prolínají všechny části listiny tak, jak tomu bylo v listinách právě podrobených kritice. Tam však, kde se setkáme s obraty poněkud, byť ne mnoho, změněnými nebo kde se objeví jen některá z jeho typických formulí izolovaně, jsme v situaci mnohem obtížnější než u jiných notářů, jejichž styl je individuálnější. Tu je často velmi nesnadné rozhodnout, zda do diktátu listiny Vilém zasáhl nebo zda jde jen o obrat obecný, respektive formulářový.

Vědomi si těchto obtíží, můžeme aspoň ve stručnosti obrátit pozornost k dalším listinám Václavovým do r. 1240 a Přemysla II. do r. 1251, v nichž se jmenuje Vilém v dpm. Nyní je již také vhodná příležitost, abychom přihlédli i k těm shora dotčeným listinám markraběte Přemysla. Jestliže jsme uznali zatím za Vilémův diktát z 34 Václavových listin 12, z Přemyslových devíti listin čtyři a jestliže přidáme tři listiny markraběte Přemysla, zbývá nám celkem ještě úhrnem třicet listin, jejichž stylistickou stránku je třeba podrobit kritice.

Z nich jsme již vyloučili oslavanské falsum z r. 1236.⁸⁵ Vyloučení však možno ještě dalších devět listin, u nichž nejsou stopy Vilémova diktátu ani v nejmenší míře. U některých bylo již v literatuře výslovně konstatováno, že je listina dílem jiného vydavatelova notáře nebo dílem příjemce, u jiných zatím diktát zkoumán nebyl. V chronologickém pořadí vypadá situace takto: 1. U Václavovy listiny pro Velehrad z 18. ledna 1236 Bauermann popřel možnost Vilémova diktátu, Friedrich upozornil přímo na diktátora z okruhu velehradského.⁸⁶ 2. Václavovu listinu pro klášter Marienthal v Lužici z 22. února 1238 Bauermann a po něm Friedrich určili za dílo z prostředí zpřízněného kláštera v Allzelle.⁸⁷ 3. Listina markraběte Přemysla pro Viktora, syna Bludova, již nespadá do CDB, Bauermann o ní nemluví, Friedrich ve své práci o kanceláři moravských markrabat ji určuje jako listinu kancelářského vyho-

tovení bez identifikace notáře, je však známo, že ji psal i diktoval 0 5.⁸⁸ 4. Diplomatický původ listiny pro kladrubský klášter z 20. října 1239 není sice zcela jasný, avšak listina nemá s Vilémem ani po stránce grafické, ani stylistické nic společného.⁸⁹ 5. Václavova listina z 1. září 1240, kterou uvádí Boček, patří patrně mezi léta 1234—1235 a má za základ listinu diktovanou 0 5.⁹⁰ 6. Listina Přemysla II. ze 14. ledna 1249 pro Jindřicha z Liechtenštejna je diplomaticky zhodnocena v KK, kde je s naprostou rozhodností popřena možnost Vilémovy účasti na jejím vyhotovení.⁹¹ 7. O listině téhož vydavatele pro téhož příjemce ze 17. listopadu 1249 lze říci totéž co o listině sub. 6.⁹² 8. Listina Přemyslova z 21. prosince 1250 pro biskupa Bruna ukazuje po stránce grafické i stylistické na vznik v kanceláři biskupské.⁹³ 9. Listina Přemyslova pro hradčický klášter z 19. května 1251 je falsum, v němž se neozývá žádná listina stylisovaná Vilémem.⁹⁴

O ostatních dvaceti listinách je třeba konstatovat, že se všech kromě listiny křížovnické z 26. listopadu 1237, která zůstala zapomenuta v Regestech i v CDB, dotkl buď Bauermann nebo Friedrich nebo oba. Neprávem však určil za Vilémův diktát Bauermann skupinu šesti listin, v nichž zjistil jednotný styl. Postupuje ve své práci často příliš mechanicky a neužíváje při kontrole stylistických závěrů také grafického srovnání, přiřkl i tuto skupinu notáři Vilémovi, ač všech šest listin diktoval shora vzpomenuť notář Hilarius. To správně poznal Friedrich u těch listin této skupiny, které jsou otištěny v CDB III.⁹⁵

Zbývajících čtrnáct listin, které takto tvoří třetí skupinu listin s dpm Vilémovou, je ještě třeba kritice podrobit. Jsou to tyto listiny:

- I. 1234, března 21. pro křížovníky, CDB III, č. 62;
- II. 1234, října 2. pro křížovníky, CDB III, č. 85;
- III. 1235, června 6. pro tišnovský klášter, CDB III, č. 113;
- IV. 1235, června 24. pro plaský klášter, CDB III, č. 115;
- V. 1236, (před únorem 6.) pro křížovníky, CDB III, č. 130;
- VI. 1237, listopadu 26. pro křížovníky, —
- VII. 1238, dubna 19. pro plaský klášter, CDB III, č. 183;
- VIII. 1238, května 5. pro plaský klášter, CDB III, č. 188;
- IX. 1238, prosince 1. pro klerika Řehoře, Reg I, č. 959;
- X. 1238, —. pro oslavanský klášter, Reg I, č. 933;
- XI. 1239, února 22. pro Marienthal, Reg I, č. 965;
- XII. 1239, prosince 17. pro kladrubský klášter, Reg. I, č. 978;
- XIII. 1240, (před srpnem) pro křížovníky, Reg I, č. 1003;
- XIV. 1251, ledna 26. pro plaský klášter, Reg I, č. 1262.

U listin I, IV—XIII je vydavatelem král Václav I., u II a III markrabě Přemysl a u XIV Přemysl II. jako markrabě.

Při hodnocení těchto čtrnácti listin zachováme postup stanovený pro skupinu druhou. Vydáme od listin, v nichž je ohlasů Vilémova stylu nejvíce, a skončíme těmi, kde je jich nejméně. Při tomto postupu je třeba zajistě začít listinou kladrubskou (XII), kterou bychom dokonce měli zařadit do skupiny druhé, neboť listinu v dnešní podobě předcházela nepochybně dnes nedochovaná listina celá diktovaná Vilémem.⁹⁶ Řadím ji však až do skupiny třetí, neboť přebírá velmi mnoho z dřívější listiny vydané pro týž klášter (e) a jen poměrně málo je tu z nového Vilémova diktátu (incipit arengy připomíná D a I).⁹⁷ Bauermann poznal z důvodů častokrát tu již dotčených ohlas Vilémova stylu jen v koroboraci.⁹⁸

V žádné jiné listině této skupiny již neproniká Vilémův styl celým textem. I v listině pro klášter Marienthal (XI), v níž je z Vilémova stylu nejvíce, lze

jej určit jen do první části dispošice. Až po tu část, kde končí potvrzení statků, je Vilém naprosto jasný. Nebereme-li zřetel na invokaci, je celý protokol tak typický pro něho, že je v něm klášter označen výrazem „claustrum“; speciální adresa je typická, stejně i arenga je složena z obrátů nám známých z jiných areng;⁹⁹ na,ni pak přímo navazuje běžná promulgace začínající „noscat igitur“, v dispošici jsou typické obraty „iusto titulo“ a „duximus . . . iure perhenni . . . possidendas“. Od těchto slove pak přejímá listina jako předchozí listinu z 22. února 1238, kterou jsme výše vyloučili ze zkoumání, poněvadž vznikla u příjemce bez Vilémovy účasti. Vztah obou listin vydaných téhož dne rok po sobě není zcela jasný, neboť ani Bauermannovi se po mém soudu nepodařilo vznik obou listin diplomaticky přijatelně vysvětlit.¹⁰⁰

Přirozený celek v této třetí skupině tvoří pět listin křížovnických (I, II, V, VI, XIII). První z nich je určena ještě klášteru sv. Františka a špitálu u sv. Haštala, její text známe jen ze zápisu v papežských registrech; listina V v původním znění datovaná k r. 1237 reprodukuje téměř doslova text exempláře I s tím rozdílem, že zdůrazňuje Anežčinu účast při založení špitálu sv. Františka a že toto označení příjemce listiny je pak uváděno důsledně všude tam, kde se v I. listině mluvilo o klášteře sv. Františka a špitálu u sv. Haštala. Exemplář V je obsažen v konfirmaci Přemysla II. z 1. května 1269.¹⁰¹ Je zřejmé, že listina I. mu byla listinou předchozí, z níž kromě textu byli převzati také svědci. Datovací formule tu působí jisté potíže: osmý rok vlády nesouhlasí s r. 1237.¹⁰² Friedrich upozornil na to, že listina nemohla vzniknout v r. 1237, poněvadž toho roku byl již mrtev biskup Jan uvedený mezi svědky, a předatovává ji do r. 1236. Domnívám se, že nesrovnalost v datování je důkazem toho, že Václavova listina neexistovala ani v r. 1236 ani 1237 a že její dnešní znění bylo vloženo teprve do Přemyslovy konfirmace, která je příjemceckého původu, na základě listiny I. Účelem tohoto druhého znění bylo nepochybně prokázat, že se udělení vyšehradské imunity vztahuje přímo na špitál sv. Františka, který byl právě r. 1237 osamostatněn.¹⁰³ Pro naše zkoumání vyplývá z toho závěr, že je třeba brát v patrnost jen listinu I, neboť v listině V v žádném případě nejde o nové dílo notáře Viléma.

Exemplář II vznikl graficky v kanceláři markraběte Přemysla, neboť jej psal písař P 3. Stylisticky v něm převažuje zdaleka diktát notáře O 5,¹⁰⁴ jen v části, kde projevuje s darem Rakšic, učiněným markrabětem Přemyslem, souhlas král Václav, zachytíme sporadicky ohlasy Vilémova stylu. Za typické považují předvětí k promulgaci, připomínající A,¹⁰⁵ testes formulí, z velké části druhou koroboraci¹⁰⁶ a datovací formulí. Pokud jde o listiny I a VI, můžeme snad i tu mluvit o dvojím diktátu, neboť Vilémův diktát tu postihneme jen částečně. I když proniká ve větší části listiny I, přece koroborace má jenom známé zakončení „iussimus insigniri“, jinak ji doložit nedovedu. Naproti tomu obrat ve všeobecné adrese „universis fide christiana preditis“, s kterým se tu setkáváme po prvé a který se pak stává typickým pro ostatní listiny křížovnické vzniklé v této době, musíme přičíst Vilémovu stylu, neboť se vyskytá, jak za chvíli uslyšíme, i v listině plaské (VII). Arenga je u Viléma častá,¹⁰⁷ stejně tak promulgace¹⁰⁸ a uvedení svědků. Stejnými slovy jako v I. — při zachování téměř celého incipitu — začíná se i arenga v VI, která však připomíná v dalším textu také jiné Vilémovy arengy.¹⁰⁹ Kromě promulgace typu „noscat igitur“ však již v VI ohlasy Vilémova stylu nejsou. Listina se dochovala ve třech exemplářích, které jsou všechny psány touž rukou, kterou pak najdeme v poslední, páté, listině křížovnické (XIII). Písaře (V 23) přes Fried-

richovo zjištění, že psal i Václavovu listinu pro německé rytíře,¹¹⁰ je třeba považovat v těchto dvou listinách za písaře příjemeckého, neboť jeho příslušnost ke křížovnickému duktu lze plně prokázat.¹¹¹ K tomuto závěru vede i stylistické srovnání obou listin. V VI jsme postihli aspoň částečný styl Vilémův, v XIII však se najdou jen obraty z listin již uvedených a není tu ani jeden nový obrat ukazující na Viléma.¹¹² Skladatel listiny musel mít po ruce i listinu, jejíž vydavatelkou je Bohuslava z Černčic a která vznikla u křížovníků v souvislosti s VI,¹¹³ takže nemohl být písařem kancelářským. Uzavírám tedy křížovnické listiny tím, že z pěti listin, které mají dpm formuli Vilémovu, účastnil se Vilém jen ve třech případech při jejich stylisaci, avšak ne jako stylisátor jediný; mimo kancelářského notáře O 5 ve II tu zasahoval také příjemce.

Ze čtyř listin plaských (IV, VII, VIII, XIV) rovněž ani v jedné není Vilémův diktát úplný. Nejvíce ohlasů jeho stylu je v VIII,¹¹⁴ poměrně velmi málo v VII, která je psána touž rukou jako VIII. V VII kromě shora dotčeného obratu „fide christiana preditis“ jen korborace je patrně Vilémova. Druhé dvě listiny (IV, XIV) jsou ve velmi těsné souvislosti se staršími listinami plaskými a nových obrátů je v obou velmi málo. Avšak ve všech nových formulích IV (speciální adresa, promulgace i dispoice)¹¹⁵ pronikají Vilémovy oblíbené obraty, takže je až ku podivu, proč tu Vilém užil starších předloh pro své stylisace. V XIV je situace sice komplikovanější, avšak všechny osoby, které se jejího vydání účastnily, známe jako činitele kancelářské. Byl to kromě Viléma notář Herbord a Reinboto.¹¹⁶ Kdo však zasáhl kromě Viléma v ostatních listinách plaských, je těžké rozhodnout; tu přichází v úvahu především příjemce.

Totéž platí i o další listině této skupiny, o listině oslavanské (X). Je složena ze dvou oslavanských listin,¹¹⁷ a kdyby nebyl v dpm jmenován notář Vilém, jistě bychom mu nepřisuzovali obraty ve všeobecné adrese a v promulgaci, i když jich jinde často užíval, zvláště když ani korborace, která není převzata, jeho styl nepřipomíná.¹¹⁸

Listina oslavanská stejně jako plaská a všechny ostatní této skupiny nutí k velké opatrnosti, máme-li v nich vskutku vidět Vilémův stylistický zásah. Není možné se dát zavést pouhou dpm formulí, neboť v ostatní listinné zásobě najdeme ne jeden doklad toho, že Vilémův slovní poklad nebyl jen jeho vlastnictvím, nýbrž že byl velmi oblíbený v nejrůznějších příjemeckých prostředích. J. Bauermann upozornil jen na listiny dvě, v nichž viděl Vilémův styl, ač s Vilémem ani s panovnickou kanceláří nemají nic společného.¹¹⁹ Takových listin je však mnohem více,¹²⁰ a třebaže vznikly všechny v době, kdy ještě působil Vilém, byť ne aktivně, v Přemyslově kanceláři, nelze si představit, že by se snad na vyhotovení listin, které jsou místně i věcně rozptýleny, nějakým způsobem podílel. Zdánlivé ohlasy jsou jen následkem toho, že si Vilém svůj diplomatický styl vytvořil z obrátů v jeho době běžných a obecně rozšířených.

Podíváme-li se nyní, jak hodnotili stylisticky listiny této třetí skupiny Friedrich a Bauermann, dojdeme k zjištění, že tu Bauermann byl opatrnější než Friedrich, který prostě všechny listiny v CDB otištěné (I, II, III, IV, VII, VIII)¹²¹ diktátem přiřkl Vilémovi. Naproti tomu Bauermann při své jinak nedokonalé práci sice někde jakýkoli náznak Vilémova stylu odmítl vůbec, i když tam je (I, V),¹²² avšak jednoznačně se pro Vilémův diktát rozhodl jen v první části XI, jak bylo výše pověděno, dále ve II a XIV. V ostatních listinách přisoudil Vilémovi větší nebo menší účast, někde ji považuje za velmi pravdě-

podobnou, na př. ve IV, VIII, IX.¹²³ O poslední listině (IX), určené kleriku Řehořovi, tu dosud nebyla řeč, to proto, že po mém soudu těch několik zcela volně stojících obrátů neukazuje na Vilémův diktát,¹²⁴ neboť řada výrazů, počínajíc devoční formulí a končíc uvedením svědků, svědčí přímo proti Vilémovým zvyklostem.¹²⁵ Tu se Bauermann zcela určitě mýlil. Jinde však měl více pravdy, když upozornil jen na některé Vilémovy formule (konkrétně na promulgace), listinu samotnou však již k Vilémovým diktátům nezařadil (X, XIII).¹²⁶ Jak je patrné z mého stylistického zařazení listin a ze zařazení Bauermannova, neztotožňuji se zdaleka všude s jeho závěry, přijímám je však v tom smyslu, že nelze všechny listiny, kde je sebemenší ohlas Vilémova stylu, přiřknout k jeho diktátu, nýbrž že je třeba přesně rozlišit, které listiny mu náleží bez výhrady a které jen podmíněně, s jistou pravděpodobností.

Vyčerpali jsme všechny listiny, v nichž byl Vilém v dpm formulí a pokusili jsme se proniknout do jeho stylu. Nežli obrátíme nyní pozornost k výchozím dvěma listinám, musíme zjistit, zda se setkáme s Vilémovou rukou nebo s jeho stylem v listinách, v nichž je jmenován aspoň jako svědek, případně zjistit i to, zda existují listiny jím psané nebo stylisované, v nichž není jmenován vůbec.

Pokud jde o písmo, bylo již výše upozorněno na listinu z r. 1237 pro německé rytíře, která je psána rukou V 16, tedy Vilémem.¹²⁷ Její vydavatelé G. Friedrich i H. Patze¹²⁸ určili její diktát za kancelářský, Friedrich konkrétně za Vilémův. Listina je III. typu a tím již je dáno, že se nejvíce blíží listině oslavanské (d). Má s ní některé stylistické shody,¹²⁹ přece se však domníváme, že je třeba vzít v úvahu aspoň v závěru jistý zásah příjemcův, daný již také tím, že listina nemá dpm.

V ostatních listinách již jde o případný Vilémův styl. Friedrich i Bauermann jej určili ještě v několika kusech.¹³⁰ pro nás jsou však důležité jen dvě listiny Václavovy. První z 6. února 1232, již výše vzpomenuť, souvisí s výchozí tepelskou listinou nejen svým datem a příjemcem, ale i písarsky a věcně,¹³¹ druhá z r. 1233 pro kostel pražský¹³² souvisí s oběma výchozími listinami částečně stylisticky, s listinou pro kanovníka Přibyslava graficky, neboť ji psal také V 9. Stylistická souvislost spočívá v tom, že v této listině, která je konfirmací známého testamentu kněze Zbyhněva,¹³³ potvrzuje se „instrumentum Zbyhney super hoc confectum“. Tedy i zde máme v jistém smyslu „confectum“ formulí, ovšem bez udání jména, které nemohlo být v r. 1233 ani známo. Pro poznání významu „confectum per manum“ formule však není ani tato listina bez významu.

Než se pokusíme o vysvětlení tohoto obratu, musíme si položit otázku, zda měl pravdu Friedrich i Bauermann, jestliže určili v obou listinách Vilémův styl. K řešení této otázky je třeba přibrat ještě obě listiny právě dotčené, druhou tepelskou a „Zbyhněvovu“. Z těchto čtyř listin lze přisoudit Vilémův diktát s jistým obmezením jen druhé listině tepelské, která by mohla být přiřazena do třetí skupiny listin s dpm Vilémovou, neboť má jeho arengu a promulgaci, v dispozici jen velmi slabý ohlas, testes formule je opět Vilémova, koroborace však nevykazuje nejmenší ohlasy a datovací formule uvozená slovem „facta“ na Viléma naprosto neukazuje.¹³⁴ V ostatních třech listinách Vilémův styl však určit nelze. Všechny tři mají sice v koroboraci výraz „characterē“, avšak tepelská ve formě porušené a obě dvě druhé ve spojení u Viléma neobvyklém „regalis sigilli characterē“, který rozhodně nestačí k tomu, abychom mohli tyto tři listiny přiřknout Vilémovi stylisticky. Nevidím tu ani vzájemné stylistické shody

mezi oběma listinami tepelskými, třebaže na ně Friedrich odkazuje. Všechny tři však tvoří stylistický celek nejen slovem „confectum“ byť neobvyklým, nýbrž i obratem „tradimus instrumentum“ a „dominium et possessionem“.¹³⁵ Těmito obraty v poněkud málo změněné formě se k těmto třem listinám druží ještě shora také dotčená listina královny Konstancie na prodej Vidžina.¹³⁶ Žádný z těchto obrátů se nevyskytl v listinách, v nichž jsme prokázali Vilémův diktát.

Jsou tedy nesporně všechny čtyři listiny stylistické dílo jedné osoby, kterou snad můžeme přímo spojit s písařem V 9; „confectum per manum“ formule je s největší pravděpodobností jeho stylistickou zvláštností. Avšak i tak vyjadřovala zajisté určitý reálný děj, jehož podstatu je třeba vyložit. V listině „Zbyhněvové“ znamená slovo „confectum“ skutečně jen listinu vyhotovenou bez jakéhokoli bližšího určení. V obou druhých listinách je „confectum“ spojeno přímo s jménem Vilémovým a muselo mít tedy význam speciálnější. Mýlil se však Friedrich i Bauermann, když se domnívali, že toto „confectum“ znamenalo Vilémův diktát. Podrobný rozbor Vilémova stylu ukázal, že je to zcela vyloučeno. Zamyslíme-li se nad tím, o jaké stadium „zhotovení“ tu mohlo jít, přichází v úvahu několik možností. Je možné, že Vilém přijal od panovníka rozkaz k vydání listiny, nebo že přijal odpovědnost za správnost jejího vyhotovení (tedy jakýsi druh rekognice známé z císařských listin), nebo že listinu zpečetil, nebo konečně že ji příjemci doručil. První možnosti odporuje význam slova „confectum“, také pečetění tu patrně není míněno, neboť je vyjádřeno zvlášť. Zbývá tedy rekognice nebo doručení listiny. Tepelská listina by mluvila pro rekognici, při čemž dpm formulí by bylo vyjádřeno doručení. Tato domněnka, jakkoli lákavá, je přece jen málo reálná proto, že se výraz „confectum“ vyskytuje v listinách tak nápadně izolovaně. Mohli bychom ji přijmout jen za předpokladu, že tu byla spíše jen náhodou vyjádřena stylisticky odlišné dvě stadia, která v jiných listinách splývají v jedno a jsou zpravidla vyjadřována dpm formulí. Domněnku takto obmezenou by podporovala i skutečnost, že některé listiny (převážně to jsou listiny Přemysla II.) mají v dpm formulí jmenovány osoby dvě.¹³⁷

Jestliže studie o formulí „confectum per manum“ nekončí definitivním vyřešením otázky jejího významu, je třeba říci, že mnohem pozitivnější výsledky přinesl vlastní pracovní postup. Bezpečné ověření a určení písma a stylu notáře Viléma, které tu bylo podáno, je zajisté dalším krokem na cestě,¹³⁸ po které je třeba dále jít, abychom časem dovedli vysloviti i obecněji platné a obecněji užitečné závěry v otázce zjišťování individuálního notářského díla.

P o z n á m k y

¹ H. Bresslau, *Urkundenlehre* I, str. 608, který uvádí starší literaturu.

² Doklady z cizího materiálu uvádí rovněž Bresslau, str. 609.

³ J. Sebánek, Po stopách díla notáře Heřmana, *ČMM LXVIII*, str. 219 a násl.

⁴ O. Posse, *Die Lehre von den Privaturkunden*, str. 86. Proti názorům Posseho vyslovil námítky Bresslau, str. 160.

⁵ Kromě Bresslauovy učebnice jsem prohlédla Babenberský diplomatář, především jeho II. svazek.

⁶ CDB III, č. 30.

⁷ CDB III, č. 125.

⁸ Viz záhlavní poznámku k č. 125.

⁹ K stylistickým shodám se vrátím níže.

¹⁰ *Johannes Bauermann*, Die ältesten Urkunden für Kloster St. Marienthal aus den Jahren 1234—1245, NLM 99, str. 99 a násl.

¹¹ Srov. mou práci Počátky kanceláře Václava I. zaslanou do Sborníku akademika V. Vojtiška.

¹² Peněz takto získaných využila k nadání špitálu sv. Františka.

¹³ Jde o listiny CDB III, č. 31, 32, 33.

¹⁴ Poslední pravá listina s jeho dpm formulí je z 30. června 1240 (Reg I, č. 993).

¹⁵ Srov. *Zatschkův* pasus v práci *Hanke—Hajek a Wieden*, Die völkische Zusammenetzung der böhmischen Hofkapelle bis 1306, ZfSDG IV, 1940, str. 650 a násl.

¹⁶ *Emler*, *Kanzlei*, str. 10, *Novotný*, *České dějiny*, I, 3, str. 863.

¹⁷ Tento článek mi nebyl znám, když jsem psala svou část Kritického komentáře. Upozornil mě naň teprve na brněnské diskuzi o KK v r. 1952 doc. dr. Z. Kristen. Neupozornil však zároveň na to, že se v článku dopustil autor řady omylů v určení Vilémova stylu, jak níže ukáží, takže se nutno téměř divit, že dospěl k tomuto správnému ztotožnění.

¹⁸ KK, str. 115 a 126.

¹⁹ V dpm formulí vystupuje Vilém naposledy 15. července 1262 (Reg II, č. 376), změna v kanceláři však nastala teprve r. 1264 příchodem mistra Petra a návratem notáře Oldřicha. Srov. mou práci, Dva zvláštní příspěvky konfirmačních listin Václava II. zaslanou do Sborníku Státního archivu v Brně.

²⁰ Z celkového počtu kusů otištěných v CDB a v Reg vynechávám jen dvě: CDB III, č. 64 a 166, poněvadž v obou případech jsou tyto kusy obsaženy jen ve formulářových sbírkách a nebylo dosud prokázáno, že by mohlo jít o skutečné listiny.

²¹ CDB III, č. 62, 105, 108, 115, 124, 129, 130, 135, 146, 153, 165, 175, 176, 180, 183, 188; Reg I, č. 933, Reg II, č. 2785, Reg I, č. 952, 959, 965, 967, 968, 971, 972, 976, 978, 984, 985, 988, 993, 1002, 1003 a netištěná listina pro křížovníky z 26. listopadu 1237.

²² CDB III, č. 85, 113, Reg I, č. 975.

²³ Reg I, č. 1226, 1240, 1243, 1246, 1257, 1261, 1262, 1267, 1271.

²⁴ Listiny a a c jsou reprodukovány v AR, tab. 33, č. 3 a 4.

²⁵ Fotografie všech těchto listin i z období postkodexového jsme získali laskavostí doc. dr. Fr. Hausmanna z Vídně pro naši seminární sbírku. Viz obr. č. 4.

²⁶ Viz KK, str. 126.

²⁷ CDB III, č. 170. Listinu otiskl nejnoveji *H. Patze*, *Altenburger Urkundenbuch*, Jena 1955, 104 č. 139; praví o ní, že podle písma a diktátu nejde o vyhotovení přijemecké. Naproti tomu *O. Posse*, *Die Lehre von den Privaturkunden*, str. 39 nevylučuje možnost psáře německých rytířů. Práce Patzeho vychází z podrobnějšího diplomatického rozboru, je proto třeba jeho závěrům dát přednost.

²⁸ Viz obr. č. 1, (listina a).

²⁹ Viz obr. č. 2, (listina d).

³⁰ Nejnápadnější rozdílem je tvoření koncového s, které není zakončeno ostře doprava, nýbrž doleva, dlouhou vlnovkou táhnoucí se pod střední rádkou. Viz obr. č. 3.

³¹ Místo „in eo“ je v b a f příslovce „ibidem“; v e není příslovce vůbec; místo „omnibus“ je ve f „universis“.

³² „Ad repellendam igitur nebulam tocius ambiguitatis...“

³³ Méně častá je promulgace v d: „Hinc est, quod significandum duximus universis.“

³⁴ V c je tento obrat změněn na „contulimus hereditario iure possidendas“, avšak slůvko „perpetualiter“ je o něco dále „p. duximus confirmandas“; v e zní „contulimus iure perhenni possidenda“; v f je jen slůvko „perpetualiter“ spojené s obratem „gaudere libertate“.

³⁵ V c je místo „firmitatem“ „confirmationem pretaxate donationis“, v d a e za „evidenciam“ je „et perpetuam pretaxate donationis firmitatem“; v f je změna podstatnější „In cuius rei argumentum et perpetuam libertatis concessionem“.

³⁶ Je v ní vynecháno slovo „vendicione“ a místo „possit“ je užito výrazu „queat“.

³⁷ V a je nejen změněno pořadí: rok, indikce, den, dpm a místo vydání, ale denním datem „VII nonas mai“ je příliš komplikovaně vyjádřen 1. květen. Friedrich na řím. VII nebral zřetel a zařadil listinu k 7. květnu.

³⁸ *Bauermann*, l. c., str. 102.

³⁹ Ve své práci *Velehradský falsátor* z pol. 13. stol. ČMM LXVII, str. 295, se domnívám, že listina není v té době, v níž se nám dochovala, autentická, poněvadž byla na základě pravé listiny Vilémem diktované ve velehradském klášteře dodatečně upravena tak, aby kryla falsum z r. 1232 (CDM II, č. 215). Listina však vykazuje tolik známek Vilémova stylu, že ji tu musím uvést k poznání jeho stylu aspoň v těch částech, kde nejde o příjemcův zásah, tedy ve všech mimo dispositi. Pokud jde o otázku pravosti listiny, bude ji třeba

zнову prověřit v tom smyslu, do jaké míry je v ní možno vidět příjemecké vyhotovení, jak o něm mluví *J. Šebánek* ve své práci, *Listiny přímětické* (SPFFBU, CV č. 3).

⁴⁰ CDB III, č. 135. Domněnku, že listina je falsum, uvedla jsem po prvé v Listinách rudíkovských, ČMM LXVIII, str. 257/46. I Bauermann shledal těsnou souvislost mezi oběma oslavanskými listinami, viděl ji nejnápadněji v tom, že obě listiny byly vydány v týž den a na témž místě. Maje se rozhodnout, která z obou je falešná, rozhodl se pro *d.* které podle jeho názoru má, tak jak je otištěno u Bočka, zkomolenou koroboraci. Zkomolení tu však žádné není. O tom, která z obou listin je pravá a která je falsum, rozhodlo zcela přesně určení písarské ruky v obou listinách.

⁴¹ Je psána touž rukou jako Přemyslova listina pro Jindřicha z Liechtenštejná ze 17. listopadu 1249 (Reg I, č. 1240), viz KK str. 107 a 115.

⁴² O písari V 22, který psal C, sice Friedrich praví, že se jeho ruka nenajde v žádné jiné listině Václavově; velmi podobnou rukou je však psána listina mělnického probošta Oty z r. 1243 pro klášter chotěšovský (Reg I, č. 1090). Exemplář E psal písař břevnovský, jak prokázal *J. Šebánek* v práci, *K otázkce břevnovských fals*, SPFFBU, č. 2—4, str. 268. Listinu G psal písař V 4, v němž vidím v práci, *Počátky kanceláře Václava I. písáře plaského*. Konečně I psal písař velehradský; viz mou práci citovanou v pozn. 39.

⁴³ Listina je psána minuskulí knižního charakteru bez jakýchkoli nápadných grafických znaků, její originál je dnes neznámý.

⁴⁴ Je v ní typický obrat „et omnibus ibidem degentibus“.

⁴⁵ Jen poslední slovo „commendata“ je změněno na „comprobata“ smyslem stejné.

⁴⁶ I příslovce „igitur“, které je v osecké listině navíc proti *a*, užívá Vilém rád.

⁴⁷ V A zní naproti tomu „In nomine sancte trinitatis et individue unitatis amen“.

⁴⁸ V B je bližší běžnému typu, neboť má také „et omnibus ibidem degentibus“.

⁴⁹ V B zní arenga: „Regalis prudentie commodo confert et honori antiquorum facta favorabilia approbare ac regio patrocinio confirmare“; v K: „Quoniam discretio mater virtutum est, suadet necessitas, blanditur utilitas quamlibet actionem legitimam ipsius moderatione gubernari, ut mortalis memorie defectum suppleat vivacis littere testimonium rei seriem representans.“

⁵⁰ V c: „Ad depellendam tocius igitur hesitationis nebulam.“

⁵¹ V K je zakončena promulgace: „... posteritas, hos apices inspectura“, což je obrat typický pro Viléma.

⁵² Známé je z *a* i F jen s malou obměnou „ambiguitatis“ místo „hesitationis“.

⁵³ Zní: „Ad notitiam tam presentium quam futurorum perducimus.“

⁵⁴ V A: „forum ... concessimus perpetualiter celebrandum“; v B: „libertatem ... perpetualiter obtinendam confirmamus.“

⁵⁵ Koroborace tu zní: „In cuius rei evidentiam et donationis supra scripte nostreque confirmationis perpetuam firmitatem ne super hiis de cetero possit aliqua calumpnia suboriri, presentem litteram conscribi et conscriptam sigilli nostri caractere iussimus consignari.“

⁵⁶ „Ne autem hoc statutum in irritum convertatur processu temporis nec calumpnia super ipsa libertate imposterum queat suboriri...“

⁵⁷ „Testes, qui huic facto interfuerunt, presenti scripto inserentes, quorum nomina subsequuntur.“

⁵⁸ Schema v A je toto: acta autem sunt hec, rok, indikce, den, datum, místo, dpm.

⁵⁹ V K je jenom ta zvláštnost, že v první části, zahrnující „actum“, je udán měsíc březen, denní datum je běžné v části druhé.

⁶⁰ Arenga je jako v *b* „Cum sit principalis providencie ...“ až po slova „iudicio veritatis“, za nímž ještě následuje „argumentum certitudinis“.

⁶¹ „Ad rescandum igitur tocius ambiguitatis scrupulum, noscant tam presentes quam futuri“.

⁶² Koroborace začíná: „In cuius rei evidentiam et perpetuam firmitatem...“

⁶³ Zní: „Quoniam generatio venit et generatio preterit et mortalium mortalis exstat memoria, expediens est, ut ea, que tractu temporis possunt alienari et a memoria rescari, testimonio et litteris perhennentur.“

⁶⁴ „In cuius rei evidenciam et perpetuam firmitatem, ne super ... aliqua inposterum calumpnia possit suboriri, presens scriptum ... iussimus insigniri.“

⁶⁵ Celá arenga zní: „Quoniam generatio preterit et generatio advenit et actiones humane sollempniter celebrate propter incertos rerum et temporum eventus solent cum tempore defluere et a memoria rescari, necesse est, ut ea, que sub tempore geruntur, litteris et testibus perhennentur.“ viz také Velehradský falsátor, str. 296.

⁶⁶ „In rei geste evidentiam et robur perpetuum presens privilegium sigilli nostri caractere consignantes“; vice ke koroboraci, Vel. falsátor, str. 297.

⁶⁷ „In cuius rei evidenciam et perpetuam firmitatem ipsius vendicionis presens scriptum... iussimus insigniri.“

⁶⁸ Je táz jako v c a F, v obou základních listinách Vilémem diktovaných.

⁶⁹ „Ad huius autem rei testimonium et robur consignatum nostri sigilli karactere presens tribuimus instrumentum.“

⁷⁰ Je tu jen stručně: „Testes autem sunt hii.“

⁷¹ *Bauermann*, l. c., str. 103 a pozn. 5.

⁷² *G. Friedrich*, O kanceláři a listinách markrabat moravských Vladislava a Přemysla, VKČSN 1896, str. 30.

⁷³ Pro srovnání uvádím obě formulářové arengy: Summa Ludolfi: „Que geruntur in tempore ne simul labantur cum tempore vel cum lapsu temporis, poni solent in lingua testium vel scripture memoria perhennari.“ Saská summa: „Quoniam generatio preterit et generatio advenit mortaliumque memoria labilis est.“

⁷⁴ CDB II, č. 213 a CDB III, č. 96.

⁷⁵ Důkaz toho podávám ve své shora citované práci, *Velehradský falsátor*, str. 301 a n.

⁷⁶ V listině markrabete Přemysla pro Viktora, syna Bludova (Reg I, č. 975) čteme také obrat „generatio enim preterit et generatio advenit, sicut est voluntatis divine“.

⁷⁷ CDB III, č. 138: „Quoniam generatio venit et generatio preterit, sicque noticia omnis eorum, que fiunt sub tempore, finem habet, nisi litterarum testimonio perhennetur...“

⁷⁸ U Hilaria viz arengu v CDB III, č. 165, ve formulářích srov. *L. Rockinger*, Briefsteller und Formelbücher (Quellen zur bayerischen und deutschen Geschichte sv. 9), str. 570: „Quoniam labilis est memoria hominum...“

⁷⁹ Je ve dvou listinách souvisejících svým vznikem s O 5, olomoucké na libický újezd (CDB I, č. 158) a tepelské z r. 1213 (CDB II, č. 368).

⁸⁰ Mon. pol. pal. tab. LXII: „Quia mundus caducus est et diversis cotidie casibus variatur, necesse est, actiones legitimas, que memoria indigent, per scripti continentiam transmitti in noticiam posterorum.“

⁸¹ *Rockinger*, l. c., str. 113: „Unde, ne qua in posterum possit oriri calumpnia.“

⁸² L. c., str. 35: „ut nullus in animo scrupulus hesitationis remaneat“ nebo str. 337: „ne... contractum... in ambiguitatis scrupulum relabatur.“

⁸³ L. c., str. 785.

⁸⁴ Kromě jedné závislosti na O 5 v arenze shora dotčené; Hilarius byl Vilémův současník, který se patrně vyvíjel stylisticky za týchž podmínek jako on.

⁸⁵ Viz pozn. č. 40.

⁸⁶ CDB III, č. 129, *Bauermann*, str. 102.

⁸⁷ CDB III, č. 176, *Bauermann*, str. 100.

⁸⁸ Reg I, č. 975, *Friedrich*, O kanceláři, str. 21. O tom, že listinu psal a stylisoval notář O 5, naposledy *J. Šebánek*, Kdo byl notář O 5, práce byla zaslána do Šborníku Státního archivu v Brně.

⁸⁹ Reg I, č. 976; ve svých Kladrubských listinách (SPFFBU II, 2—4, str. 294) připouštím možnost stylistického zásahu probošta pražského kostela Eppa; jinak je listina asi původu příjemeckého.

⁹⁰ Reg I, č. 1002; domněnku, že jde o listinu Václavovu z let 1234—1235, vyslovil naposledy *J. Šebánek*, Kdo byl notář O 5.

⁹¹ Reg I, č. 1226, KK, str. 94. K otázce jejího vzniku se vracím ve svém článku Naše listiny z doby přemyslovské pro nižší světské feudály a otázka šlechtických archivů, SPFFBU VC 3, str. 66, 76, pozn. 88.

⁹² Reg I, č. 1240, KK, str. 107.

⁹³ Reg I, č. 1257, KK, str. 132.

⁹⁴ Reg I, č. 1271, KK, str. 131.

⁹⁵ Jde vcelku o tyto listiny: CDB III, č. 165, 180, Reg I, 967 (falsum vzniklé na základě č. 180), 972, 985, 988. *Bauermann* mluví o těchto listinách na str. 102, pozn. 1.

⁹⁶ Kritice listiny je věnována má práce shora citovaná o listinách kladrubských.

⁹⁷ Obraty odchylné od *e* uvádím v citované práci, str. 299, pozn. 12. Přesto pro další srovnání je třeba, aby zde byly znovu citovány. Adresa zní „omnibus deo militantibus et degentibus ibidem in perpetuum“, arenga: „Quoniam generatio preterit et generatio advenit mortalium mortali existente memoria sub incerto rerum et temporum eventu,“ dále následuje arenga z *e* bez počátečního „cum sit“; na arengu navazuje promulgace: „Noscat igitur tam presens hominum etas quam in Christo successura posteritas.“ Koroborace, formule svědeční i datovací znějí stejně jako v *e*.

⁹⁸ *Bauermann*, l. c., str. 102.

⁹⁹ Zní: „Cum rerum et temporum incerti sint eventus et principalis providencie sit

gesta propria et statuta sufficienti cautione munire, ad repressionem tocius calumpnie et ad suorum successorum memoriam et maxime per litteram, que est baculus memorie, indicium veritatis et certitudinis argumentum, noscat...“; je to jen málo překomponované znění areng, vyskytujících se v C, E a e.

¹⁰⁰ *Bauermann*, str. 112.

¹⁰¹ Reg II, č. 647.

¹⁰² Počítáme-li však léta panování Václava od jeho korunovace 6. února 1228, ne-souhlasí ani šestý rok vlády v I (21. března 1234). I v jiných listinách však určování let vlády panovníkovy silně kolísá; spávné je v CDB III, č. 21, nesprávné v č. 23 atd.

¹⁰³ Srov. CDB III, č. 160.

¹⁰⁴ Srov. nejnovější práci J. Šebánka. Kdo byl notář O 5.

¹⁰⁵ „Ad abstergenda vestigia tocius hesitationis.“

¹⁰⁶ „In cuius rei evidentiam et perpetuam firmitatem, ne in posterum super ipsa dona-tione et confirmatione aliqua calumpnia possit suboriri...“.

¹⁰⁷ „Actiones humane, que sub tempore sollempniter celebrantur, cum tempore defluere minime tardant et sepius propter incertos rerum eventus cassantur, ita quod nullam efficaciam sortiuntur; precavendum est itaque, ut ea, que per longevum cursum temporis possunt a memoria decidere et facillime annullari, necesse est, quod testimonio et litteris perhennentur;“ má silně ohlasy na A, případně na I.

¹⁰⁸ „Ad abstergenda igitur totius ambiguitatis vestigia noscat...“

¹⁰⁹ „Actiones hominum, que congrue fiunt ex devotione pro Christo, ut stabiles et firme permaneant imperpetuum, decens est et necessarium, ut privilegiis et testibus ad repres-sionem totius calumpnie confirmentur.“ Arenga je jen nepatrnou obměnou d.

¹¹⁰ CDB III, č. 162.

¹¹¹ Nejtypičtějšími listinami hlásícími se k tomuto duktu jsou dvě listiny Přemysla II.: 1. z 28. prosince 1255 (Reg II, č. 79) potvrzuje listinu Václava I. Reg I, č. 1323, 2. nedato-vaná, netištěná a neregistrovaná vznikla asi v téže době; potvrzuje listinu Václava I. Reg I, č. 1343. Na tyto grafické souvislosti mě upozornil prof. J. Šebánek, který chystá větší studii o křížovnických listinách. Ze písař křížovnický tu vypomohl německým rytířům (listina vykazuje stylisticky příjemecké dlo), můžeme vysvětlit ne snad tím, že oba interesenty pojił stejný ráz jejich řádu, jako spíše jejich společným sídlištěm a působistěm, jímž byl v době vydání listiny (počátkem r. 1237) známý „vicus Teutonicorum“. I když nevíme, na či podnět se tu křížovnický písař V 23 ujal svého úkolu, je nepochybné, že u listiny pro německé rytíře v něm můžeme sice vidět podle známé diplomatické poučky písaře v jistém smyslu kancelářského; hodnotíme-li však listiny VI a XIII, je ho třeba posuzovat jako písaře příjemeckého.

¹¹² Protokol listiny je převzat z VI, arengu listina nemá, promulgace je rovněž z VI, koroborace je poněkud změněna.

¹¹³ Listina Bohuslavy z Černčic je netištěná a neregistrovaná, zachovala se ve dvou vyhotoveních. O jejím postavení mezi listinami světských feudálů srov. Šebánek—Dušková, Česká listina doby přemyslovské, II. Sborník archivních prací VI, 1, str. 172. Z této listiny přejímá XIII řadu obratů; poukazuje jen na „quod reficiens omnia Christus ex eo-ficitur, quod ad usum pauperum erogatur“.

¹¹⁴ Kromě intulace, speciální adresy s devoční formulí je to především arenga: „Cum mortalium fluxa et labilis sit memoria, precavendum est, ut ea, que sollempniter ab-hominibus in tempore contrahuntur, ne simul cum tempore pereant, testimonio et litteris perhennentur.“ která měla svůj vzor v A. Promulgaci nemáme v té formě u Viléma doloženu, koroboraci jen částečně, svědci jsou uvedeni jiným způsobem, teprve datovací formule ukazuje na Viléma.

¹¹⁵ Adresa „universis ibidem degentibus in perpetuum“, promulgace navazuje na před-lohu, avšak obrat „tam presens hominum etas quam in Christo successura posteritas“ je-Vilémův, stejně jako obrat v dispozici „perpetuo iure possidendam concessimus“. Naopak koroborace je opět převzata a obrat, jímž jsou ukončena jména svědků „et alie quam-plures non contempnede auctoritatis persone“, je typicky plaský a známe jej ze starších listin CDB II, č. 113 a 125.

¹¹⁶ Listina je stylisticky rozebrána v KK, str. 127.

¹¹⁷ CDB II, č. 320 a CDB III, č. 127. O listině srov. H. Zatschek, Beiträge zur Diplomatik der Mährischen Immunitätsurkunden (Praha 1931), str. 16.

¹¹⁸ V adrese je to obrat „universis ibidem degentibus“, z něhož jenom slovo „degen-tibus“ bylo v CDB II, č. 320; promulgace je běžná „noscat igitur...“.

¹¹⁹ *Bauermann*, str. 104, upozorňuje na Reg II, č. 7 a 78.

¹²⁰ Reg II, č. 258, listina Ekkarda z Miroslavě pro oslavanský klášter má arengu:

„Cum rerum et temporum incerti sint eventus at actiones humane quantumcunque sollempniter celebrate minime tardent defluere, sane precavendum est, quod ea, que tractu temporis queunt alienari et a memoria resecari, testimonio et litteris perhennentur,“ promulgace „Ad rescandum igitur tocius ambiguitatis scrupulum, notum sit...“. Podobně v Reg II, č. 442 v listině Borše z Riesenburka začíná arenga známými slovy „Quoniam actiones hominum, quamvis sollempniter celebrate...“ promulgace je typu „Noscat igitur...“.

¹²¹ O V. nemluví, poněvadž je převzata z I.

¹²² *Bauermann*, str. 102.

¹²³ Tamže, pozn. 6.

¹²⁴ V arengě po zcela neznámém předvětí „necessarium est ac providum ea litterarum memorie commendari“ nebo v koroboraci „ne igitur super hoc... calumpniosa questio oriatur“; jinak v listině nic na Vilémův diktát neukazuje.

¹²⁵ Devoční formule „miseratione divina“, uvedení svědků „testibus, qui ad hoc sunt necessarij, eciam subnotatis“.

¹²⁶ *Bauermann*, str. 104. O některých listinách nemluví vůbec; jsou to konkrétně III. a VII.

¹²⁷ CDB III, č. 170.

¹²⁹ Viz pozn. 27.

¹²⁹ S *d* je shodná všeobecná adresa s rozvětvenou salutací, promulgace, v dispoziční obrát „dedimus liberaliter et perpetuallyter possidendos“.

¹³⁰ Friedrich přisuzuje Vilémovi ještě styl v listině pro Doubravník (CDB III, č. 119), kde je jenom obrát „nostrj sigilli karakterem“, což jistě nestačí k určení Vilémova diktátu. Totéž platí o Václavově listině choťšovské (CDB III, č. 139), kde jsou jen velmi slabé ohlasy v koroboraci. *Bauermann* přiznává Vilémovi neprávem diktát Reg I, č. 1012 a 1013, poněvadž se již předtím, jak bylo upozorněno, dopustil omylu, smísiv diktát Vilémův a Hilariův vjedno.

¹³¹ Viz pozn. 13.

¹³² CDB III, č. 56.

¹³³ CDB I, č. 124. O listině viz *Šebánek—Dušková*, Česká listina I, str. 140.

¹³⁴ Arengu „Cum rerum et temporum incerti sint eventus et in actione humana propter tempora labilia nil stabile queat permanere, necesse est, ut ea, que tractu temporis sepius alienantur et labi possunt a memoria, testimonio et litteris eternentur“ známe z incipitu XI, v dalším se ozývá D a I. Úvod promulgace „Ad abstergenda igitur vestigia tocius hesitationis“ je známý nejvíce z I, v dispoziční je jen obrát „vendidit hereditario iure possidendum“. Vilémův styl se ozývá, byl jen velmi slabě (v promulgaci „ad sopiendum tocius hesitationis scrupulum“), ve shora již rovněž dotčené listině Rudegerově.

¹³⁵ V listině Příbyslavově v podobě „possessionem et dominium“.

¹³⁶ Není v ní obrát „confectum“.

¹³⁷ Notáři Vilém a Gotšalk (Reg I, č. 1279), Vilém a Arnold (Reg II, č. 106, 108).

¹³⁸ Předcházejí práce *J. Šebánka* o Otakarů 5, první v ČMM LXVII a druhá tu častěji citovaná ve Sborníku Státního archivu v Brně, dále práce o notáři Heřmanovi v ČMM LXVIII a moje o Počátcích kanceláře Václava I., kde rozbírám diplomatickou činnost pražského scholastika Bernarda a notáře Jana.

„CONFECTUM PER MANUM“ В ДОКУМЕНТАХ ВАЦЛАВА I.

(Заметка о дипломатической деятельности нотариуса Вилема.)

В двух документах короля Вацлава I встречается формула „confectum per manum“ (срп), в связи с именем королевского нотариуса Вилема. В других дипломатических материалах эпохи династии пржемысловцев эта формула уже не встречается. Согласно существующей литературе она должна была означать, что документы носили отпечаток стиля упомянутого нотариуса. Благодаря подробному разбору почерка и стиля его бумаг было обнаружено следующее: документы с „confectum per manum“ были написаны не Вилемом, а другим нотариусом. Для этого нотариуса выражение „confetum“ являлось стилистической особенностью, т. к. он его употребил и в другом месте, без „per manum“. К какой стадии издания документа относится „срп“ нельзя пока точно установить; однако смысл этой формулы несомненно близок значению формулы „datum per manum“. Позитивный вклад настоящей работы в дело разъясне-

ния дипломатической деятельности нотариуса Вилема, заключается в подробном и точном определении графического оформления и стиля сочинения одного из наиболее выдающихся нотариусов эпохи Вацлава I.

Перевод: Е. Пуцлакова

DIE FORMEL „CONFECTUM PER MANUM“ IN DEN URKUNDEN WENZEL I.

(Ein Beitrag zur Feststellung der diplomatischen Tätigkeit des Notars Mag. Wilhelm.)

In zwei Urkunden König Wenzel I. kommt die Formel „Confectum per manum“ (Cpm), welche sonst im böhmischen diplomatischen Stoffe des ganzen Přemyslidenzeitalters nicht Verwendung findet, im Zusammenhange mit dem Namen des königlichen Notars Mag. Wilhelm vor. Dieses Cpm bedeutet — laut der Voraussetzung der betreffenden Literatur —, dass Mag. Wilhelm an der Ausfertigung der betreffenden Urkunden als Diktator beteiligt war. Eine eingehende auf alle stylistische sowie graphische Merkmale des ganzen zum notariellen Werke Wilhelms gehörigen Urkundenbestandes gerichtete Untersuchung führte zu folgenden Schlüssen: Die Cpm-Urkunden hat nicht Mag. Wilhelm, sondern ein anderer Notar verfasst. Das Cpm gehört zu den stylistischen Eigentümlichkeiten desselben und wurde von ihm auch noch einmal selbständig (das heisst ohne Verbindung mit pm) verwendet. Zu welchem Stadium der Beurkundung sich das Cpm bezieht, lässt sich zwar genau nicht feststellen, die Deutung der Formel steht aber zweifellos der Deutung der Formel Dpm sehr nahe. Im Mittelpunkte des wissenschaftlichen Ertragnisses der vorgelegten Arbeit steht eine bis in alle Einzelheiten durchgeführte Erfassung des ganzen stylistischen sowie graphischen Werkes eines der bedeutendsten Notare des Zeitalters Wenzel I.